

В І Д Г У К

офіційного опонента на дисертацію **Чанцевої-Коваленко
Олени Миколаївни «Гармонійні стосунки батьків як чинник
особистісного розвитку дитини»**,
представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Актуальність дослідження особистісного розвитку дитини у контексті сімейних стосунків обумовлена багатьма факторами, зокрема необхідністю розуміння особливостей та умов цього розвитку в умовах сучасної сім'ї як динамічної системи, що змінюється з усім нашим суспільством. Трансформації, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, безпосередньо торкнулися функціонування сім'ї, зокрема особливостей її структури, реалізації функцій, сімейних цінностей, якості сімейних стосунків.

Сім'я, як найближче оточення, задовольняє низку потреб дитини – у визнанні, прийнятті, захисті, емоційній підтримці й повазі. Якість задоволення цих базових потреб стає джерелом і умовою розвитку особистості дитини. При цьому важливим чинником сімейних стосунків і їхнього формувального впливу на дитину є якість стосунків батьків як подружніх стосунків, що опосередковані виконанням батьківської ролі.

Саме цим пояснюється актуальність і значущість дослідження **О.М.Чанцевої-Коваленко**, присвяченого вивченню впливу гармонійних стосунків батьків на особистісний розвиток дитини.

У дисертації чітко визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, що свідчить про належний рівень наукової підготовки дисертантки. Завдання дослідження цілком відповідають обраній проблематиці як у теоретичній, так і в емпіричній їх репрезентаціях. Добір авторкою методів і застосування комплексу діагностичних методик забезпечують досягнення і реалізацію поставлених у дослідженні завдань. Безперечними є наукова новизна дослідження та його практичне значення.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження

гармонійних стосунків батьків як чинника особистісного розвитку дитини»

охарактеризовано теоретико-методологічні підходи до вивчення особистісного розвитку дитини в сім'ї, розглянуто особливості й критерії розвитку особистості в підлітковому віці, визначено змістові та процесуальні характеристики міжособистісних стосунків у сім'ї, розкрито зміст, функції та структуру гармонійних стосунків батьків як основи для розвитку особистості дитини; обґрунтовано критерії гармонійності/дисгармонійності стосунків батьків.

Глибоко дослідивши різні підходи до вивчення розвитку особистості, дисертантка ґрунтує своє подальше дослідження на розумінні цього процесу як історії становлення особистості, як процесу, що характеризується постійними рівневими змінами й обумовлює складну міжетапну взаємодію розвитку пізнавальних психічних процесів, емоцій, почуттів, волі, потреб, інтересів, ідеалів та переконань, свідомості та самосвідомості, здібностей, темпераменту та характеру, умінь, навичок.

На основі ґрунтовного аналізу психологічних досліджень дисертанткою визначено, що системні характеристики сім'ї відіграють провідну роль у формуванні кореневих особистісних утворень дитини, сприяючи розвитку особистості або гальмуючи його. Отже, характер стосунків між батьками виступає важливим чинником розвитку особистості дитини, що виразно проявляється в підлітковому віці, для якого характерні наступні психологічні новоутворення: формування системи ціннісних орієнтацій, становлення і розвиток Я-концепції особистості, що безпосередньо пов'язано з розвитком самосвідомості та ідентичності, актуалізація проблеми самовизначення особистості дитини, зокрема і щодо майбутньої професії. Відповідно до цих новоутворень дисертанткою обґрунтовано критерії розвитку особистості у підлітковому віці, якими виступають сформованість ціннісних орієнтацій; послідовна Я-концепція та актуалізація професійного самовизначення.

Головними критеріями гармонійності/дисгармонійності стосунків батьків, які були виокремлені на основі аналізу досліджень, є: баланс між особистісною автономністю та залежністю, гнучкість сімейних ролей, ціннісно-орієнтаційна

єдність, емпатійна наповненість стосунків подружжя, узгодженість виховних підходів. При цьому міра задоволеності батьків своїми стосунками розглядається як суб'єктивний інтегральний показник їх гармонійності.

Гармонійні стосунки батьків визначено як вид рівноправних емпатійно-наповнених сімейних взаємин, які ґрунтуються на автономності, гнучкості сімейних ролей, єдності ціннісних орієнтацій, узгодженості виховних підходів батьків та мають на меті персональний розвиток кожного члена подружжя як особистості й постійно вдосконалюються шляхом взаємопізнання. На основі проведеного аналізу О.М.Чанцева-Коваленко переконливо доводить, що гармонійні стосунки батьків сприяють формуванню зрілих та узгоджених ціннісних орієнтацій, послідовної Я-концепції, достатнього рівня актуалізації професійного самовизначення дитини. Дисгармонійні взаємини батьків, навпаки, зумовлюють формування відносно низьких показників особистісного розвитку дитини, у цілому гальмуючи цей процес. Результатом такого впливу є наявність у підлітка незрілих та неузгоджених ціннісних орієнтацій, непослідовної або суперечливої Я-концепції, неактуалізованість професійного самовизначення та неготовність до здійснення професійного вибору.

Взаємозв'язок якості стосунків батьків та розвитку показників особистості дитини наочно представлено на розробленій О.М.Чанцевою-Коваленко структурно-динамічній моделі особистісного розвитку дитини підліткового віку під впливом стосунків батьків.

У другому розділі *«Емпіричне дослідження впливу стосунків батьків на особистісний розвиток дитини»* обґрунтовано принципи організації, методи емпіричного дослідження впливу стосунків батьків на особистісний розвиток дитини; проаналізовано дані емпіричного дослідження, охарактеризовано особливості розвитку особистості підлітків у сім'ях з гармонійними та дисгармонійними стосунками батьків.

Ґрунтовно і послідовно проведене дослідження дозволило розподілити всю вибірку підлітків на 3 групи за показниками особистісного розвитку – з низьким, середнім та високим рівнем – і простежити зв'язок цих показників з

якістю стосунків між батьками. Стосунки батьків також було диференційовано за такими типами: гармонійні, «перехідні» та дисгармонійні. При цьому в результаті дослідження було виявлено значущі розбіжності між цими типами стосунків батьків за багатьма емпіричними показниками: *рівнем автономності в подружніх парах; рівнем рольової адекватності батьків; ступенем узгодженості сімейних цінностей; ступенем підтримки партнера в батьківських парах; рівнем узгодженості виховних підходів пар батьків; рівнем задоволеності шлюбом.*

У процесі грамотно проведеної статистичної обробки даних дисертанткою виявлено залежність показників особистісного розвитку підлітків від характеру стосунків батьків. Зокрема, застосований дисертанткою дисперсійний аналіз показав, що в сім'ях із гармонійними стосунками батьків показники особистісного розвитку дітей значно відрізняються від відповідних показників дітей, що виховуються в сім'ях, де стосунки батьків можна охарактеризувати як дисгармонійні або «перехідні». Це дозволяє дисертантці зробити обґрунтований висновок про те, що взаємини, побудовані на узгодженості цінностей і виховних підходів батьків, рольовій узгодженості й гнучкості, високій емоційній підтримці та врахуванні індивідуальних потреб розвитку особистості, створюють сприятливі умови для особистісного розвитку дітей.

Таким чином, коректне застосування методів статистичного аналізу даних дозволило О.М.Чанцевій-Коваленко розподілити, узагальнити, упорядкувати досить великий обсяг емпіричного матеріалу, отриманого за допомогою різноманітних діагностичних методів. Заслугує на увагу і стиль презентації результатів емпіричного дослідження за допомогою використання інформативних рисунків, схем, таблиць.

Кількість досліджуваних (115 подружніх пар, 115 підлітків), відповідні психологічні та математико-статистичні методи опрацювання даних дають підставу вважати дослідження методологічно вивіреною. Авторка використовує широкий, науково коректний комплекс теоретичних та

емпіричних методів для розв'язання поставлених завдань, вдало оперує кількісними та якісними методами дослідження.

Логічним продовженням дослідження став **третій розділ дисертації «Психологічна допомога батькам у гармонізації їх стосунків як підґрунтя для особистісного розвитку дитини»**, в якому методично обґрунтовано курс інформаційно-просвітницьких та психокорекційних вебінарів «В моїй сім'ї – гармонія» як форми гармонізації стосунків батьків та проаналізовано його ефективність.

Розроблена та апробована дисертанткою програма онлайн-курсу «В моїй сім'ї – гармонія» побудована на принципах щирості та відкритості, інформованості та конфіденційності, балансу комфорту та дискомфорту, що дало змогу досягти активної участі батьків, можливості відкрито висловлювати власне ставлення до складних питань сімейної взаємодії й виховання дитини. Умови порівняної анонімності при спілкуванні через вебінар як форму інтерактивної взаємодії дозволили включити до змісту онлайн-курсу запитання та вправи, які розраховані на саморозкриття батьків, усвідомлення ними своїх особистісних якостей під час виявлення існуючих бар'єрів у різних сферах сімейних стосунків.

У дисертації та додатках достатньо повно представлено зміст і процедури психокорекційної програми, яка показала свою ефективність. В результаті застосування онлайн-курсу для батьків «В моїй сім'ї – гармонія» зафіксовано позитивні зміни у способах взаємодії та стосунках батьків. Більшість учасників вебінарів відзначили покращення стосунків або тенденцію до їх гармонізації. Важливо також, що намітилася позитивна тенденція і щодо розвитку особистості дітей-підлітків.

На основі теоретичного аналізу та узагальнення отриманого емпіричного матеріалу О.М.Чанцева-Коваленко робить висновки, які свідчать про досягнення мети й виконання завдань дослідження. Таким чином, в роботі доведено гіпотезу про позитивний вплив гармонійних стосунків батьків на розвиток особистості дитини, с також показано конкретний шлях і технології гармонізації цих стосунків.

Підсумовуючи вищесказане, вважаємо, що дисертаційна робота О.М.Чанцевої-Коваленко є цікавим, завершеним дослідженням, виконаним на належному рівні, професійно відповідним, являє собою вагомий внесок у теорію й практику психологічної науки та є гідним доробком наукових знань у сфері загальної психології.

Оцінюючи позитивно дисертаційне дослідження О.М.Чанцевої-Коваленко, робимо певні зауваження і побажання:

1. Загальна логіка викладу теоретично розділу дослідження відповідає специфіці спеціальності та особливостям досліджуваних феноменів. Проте, вважаємо, що порядок викладу деяких підрозділів I розділу дещо порушує логіку розгортання дослідження від загального до конкретного. Так, на нашу думку, психологічні особливості та критерії розвитку особистості в підлітковому віці (п. 4.1) більш логічно було розглянути в рамках підрозділу 1.

2. У другому розділі дисертації послідовно представлено результати емпіричного дослідження, зокрема вивчення показників стосунків батьків. При цьому, на наш погляд, окремої уваги заслуговує вивчення уявлень подружжя про сімейні ролі (зокрема гендерні стереотипи), що є потенційно конфліктогенною зоною і відображається як на стосунках подружжя, так і на розвитку особистості дитини.

3. Загальної позитивної оцінки заслуговує розроблена авторкою психокорекційна програма, представлена в останньому розділі дисертації й додатках. Водночас, оскільки форма вебінару є досить новою, необхідно було приділити більше уваги обґрунтуванню необхідності її використання, розкриттю механізмів впливу на особистість, на стосунки у парі, здійснити більш широкий аналіз переваг і недоліків її застосування для розв'язання завдань психокорекції. Якщо в дисертації ці аспекти частково розкрито, то в авторефераті, на жаль, специфіка психокорекційної програми практично не представлена. Між тим, цей аспект міг би становити значну новизну дослідження, оскільки сучасний розвиток Інтернет-технологій сприяє тому, що вони все більше проникають у сфери навчання, консультування, що, очевидно, свідчить про перспективність їх

використання і вимагає спеціальних досліджень ефективності цих методів.

4. Хоча дослідження за спеціальністю 19.00.01 не вимагає обов'язкового проведення класичного формувального експерименту, було б дуже корисним провести повторний зріз і виявити, які саме зміни відбулися в уявленнях, стосунках батьків, що сприяло б кращому розумінню механізмів і напрямків впливу психокорекційної роботи у формі вебінару.

5. Стиль викладу матеріалу дисертаційної роботи заслуговує загалом позитивної оцінки. Водночас в роботі зустрічаються окремі некоректні висловлювання, стилістичні огріхи, тож в подальшому авторці треба працювати вдосконаленням власного стилю як науковця.

Висловлені критичні зауваження дискусійні, мають, переважно, характер побажань щодо подальших наукових досліджень авторки в цій галузі і не впливають на загальний високий науковий рівень дисертації.

Автореферат і публікації відповідають змісту дисертації.

Отже, дисертація Чанцевої-Коваленко Олени Миколаївни **«Психологічні особливості прихильності до матері у дітей дошкільного віку»** на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології виконана на належному науковому рівні та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» МОН України. Зазначене дає підстави для висновку про те, що автор рецензованої праці – Чанцева-Коваленко Олена Миколаївна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

**Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри психології розвитку
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
16.11.2016 р.**

ПІАПИС
ВЧЕНИЙ
КАРАУЛЬ
16. 11.

Т.М.Яблонська